

EMBERI ERŐVEL VALÓ TEHERHORDÁS GYULÁN

– Kiss Anikó –

Magad, uram, ha szolgád nincs! – tartja a mondás. Bizony sokszor kényszerülünk rá, hogy terhet hordjunk, cipekedjünk emberi erővel. Nemszeretem dolog az ilyen. Nézzük meg, hogyan folyt ez a munka 30–40 évvel ezelőtt vizsgálódásunk színterén, Gyulán. Városunk néprajzi szempontból színes település, különböző helyekről ideszármazott katolikus és református magyarok, németek és románok lakják. A nemzetiségi különbség, a néprajz többi területéhez hasonlóan, a teherhordásban is megmutatkozik.

A feldolgozásban az anyag csoportosítása testrészenként és a teherhordó eszközök felhasználása szerint történt.

Teherhordás fejen

Fejen főleg német asszonyok, esetleg nagylányok hordtak terhet, a város magyar és román lakosai közül csak kevesen tanulták el tőlük ezt a teherhordási módot. Fejen csak kosarat hordtak, edényt, zsákot, és egyéb teherhordásra alkalmas edényt soha. A kosár kétfülű, fordított csonkakúp alakú, lapos volt, általában fehér vesszőből készítette a gyulai kosaras. Az asszonyok előbb egy *tekercest* csináltak, vagy egy régi kendőt sodortak össze koszorú alakúra vagy egy *félkötőt*. Az így összesodort 20–25 cm átmérőjű, koszorú alakú tekercest a fejükre tették, erre helyezték rá a kétfülű kosarat, így kézzel nem kellett megfogniuk, és még az egyik kezükben biztonságosan tudtak vinni egy másik kosarat, *kaskát* is.

Ha a piacos asszony túrót, tejfelt, tejterméket árult, félkötőből formálta a tekercest. A kötőt ráncba szedte, mint egy rakott szoknyát, majd a megkötőjét belülré helyezve rátette a fejére, s erre helyezte a kosarat. A piacon a kötőt kibontotta, és maga elé kötötte. A kötő nem lett gyűrött, és a zsebében helye volt az aprópénznek, ha vissza kellett adni. Férfiak soha nem vittek fejen semmit, újbárosi református, magyarvárosi katolikus, románvárosi görögkeleti asszonyok is csak igen ritkán. Lányokat nemigen lehetett látni ilyen módon megterhelve, hisz ez elsősorban a piacról és a szőlőből való hazaszállítás teherhordási módja volt, a piacon pedig az asszonyok árultak tejtermékeket, gyümölcsöt. A fejen elvitt teher gyümölcs esetében körülbelül 10–12 kg volt, ha túrót vittek, ennél kevesebb.

Teherhordás kézen

A kézi teherhordás legfőbb eszköze a kosár, a *kaska*, ami vesszőből font, különféle nagyságú és alakú, egy füllel ellátott, karra akasztható eszköz. Gyulán a kosár szó csak általánosságban használatos, a vesszőből készített, egyfülű eszközt, amit a piacon vagy a kamrában, a ház körül használnak, „kaská”-nak nevezik. A gyulai egyfülű kaska hántolt vagy hántolatlan vesszőből készült, sokszor ovális alakú, alja kisebb, felső része szélesebb, van azonban olyan is, amelyik hasáb alakú. Bár mérete és alakja sokféle volt, körülbelül 8–10 kg áruval lehetett telerakni.

A kosaras által készített kaskákat piacon vagy vásáron lehetett megvenni. Aki eladni járt a piacra, nagyobbat tartott, aki vásárolni ment, kisebbet. A gyulaiak a barnás színű kaskát kedvelték, a gyulaváriak a fehér vesszőből valót. A legáltalánosabb formának keresztben van a füle, a 30–40 évvel ezelőtti kaskák ilyenek, többnyire sarkosak. Ma már az elnyújtott, ovális szájú kaskák az általánosak, fülük a kaska hosszában helyezkedik el. A kosarasok a kaska oldalát még színes olajfestékkel festett virággal is díszítették.

Egy háztartásban több kaska is kellett, egy-kettő olyan, amivel piacra jártak, a kopottabbak pedig otthon voltak használatban, kerti vetemények termését szedték bele, vagy kisebb tárolóeszköznek használták a kamrában.

A kaskát a kézben vitték, de ha nehéz teher volt benne, karjukra öltötték, és kissé a csípőjükre helyezték, így a testen jobban eloszlott a súly, könnyebb volt vinni. Aljára papírt tettek, hogy a belerakott holmi ne piszkolja össze, sokszor a tetejét régi kendővel kötötték be, hogy a kaskában lévő portékát ne érje a por. Igyekeztek mindig tisztán tartani, ha piszkos lett, gyökérkefével kisúrolták, amitől a ráfestett virágdísz gyakran lekopott.

A kaska a nők teherhordó eszköze, férfi csak muszájból vitte. A kisebb, fedeles kaskában – ami a kézitáskát, *ridikült* helyettesítette – csak kisebb súlyt vittek, esetleg gyümölcsöt, de leginkább zsebkendőt, apróságokat, pénztárcát, kulcsot.

A háztartásokban használatos volt a ruháskosár is, a tiszta, kimosott ruhát ebben vitték fel a padlásra teregetni. Ha két ember viszi felfelé, az egyik alacsonyabbra engedi a karját, a másik kinyújtott karral emeli a kosarat, így a hátul menő nehezebb terhet visz. Ha egyedül viszi a ruháskosarat az ember, akkor a csípőjéhez emeli, átfogja a kosarat a fülekre merőleges irányban, így felszabadul az egyik keze és felmenetkor tud kapaszkodni.

A házban használt nagy, kerek aljú kosarat *vesszőkosárnak* hívja a gyulai népnyelv. A hántolatlan vesszőből készült, sokoldalúan használt kosarak fordított csonkakúp alakúak, két felálló füllel, ami lehetővé tette, hogy egy, esetleg két ember cipekedjék vele. Ha egy ember viszi, két kezével a kosár két fülét fogja meg, és szoroson maga elé emeli, a hasához vagy a combjához fogja, ha pedig két ember viszi, leengedett karral haladnak egymás mellett. Termények szállítására használták, ilyenbe szedték fel a krumplit, és ebből öntötték zsákba, a kukorica szállításakor és morzsolásakor is használták, de a tüzelő behordására is alkalmas volt.

A vízfordó edény a városi vízvezeték megépítése előtt a *kanta* volt. Ez az edény két összefordított csonkakúp alakú 6–8 literes fémtárgy, melynek szája hengeres, oldalán pedig egy fül található. A kanta fontos eleme a kantafedő, ez teszi lehetővé, hogy a benne levő víz ne porolódjék az úton, ne lötyögjön ki, és ebből lehet igazán jóízűt inni a kútnál. Gyulán sok ártézi kút volt, az emberek az ivóvizet leginkább ezekből a kutakból vitték. Az otthoni ásott vagy *nortonkútnak*, bármilyen tiszta volt is, mindig volt egy kis kellemetlen mellékíze. A legtöbb házban – ha nem sikerült esővizet felfogni –, még a mosás-

hoz is hordani kellett a 300–500 méterre lévő ártézi kútból a vizet, mert a kútvízben túró-sodott a szappan.

Többnyire két kantával mentek a kútra. A kantát úgy vitték, hogy kinyújtott helyzetben volt mindkét kar, de a fiatal nők a kantát a karjukra öltötték, a kart könyökben behajlítva. A németvárosiak összekulcsolták a kezüket, és ha így elfáradt a kezük, leengedték a kantát. Szerették, ha a kanta egyforma ürmértékű, így egyformán húzta az ember karját, vállát.

Az ártézi kútnál a kantát mindig kiöblítették, a fedőből ittak, kilottyantották belőle a felesleges vizet, leöblítették, és úgy tették vissza a kantára. A kút körül ácsorgók sokszor elkérték a kantafedőt, hogy ők is ihassanak belőle. Nem szívesen, de többnyire odaadták, ilyenkor gondosan kiöblítették ivás után a fedőt.

A kanta anyaga sokszor csak bádogg volt, az alján vasbronccsal. Igyekeztek kívülről is szép tisztán tartani, a lányok, menyecskék még szídeliztek is, mert a kútnál megszólalták azt, akinek nem volt szép fényes a kantája. Szívesen vásároltak zománcos – egyszínű vagy virágmintás – kantát. Különösen vigyáztak arra, hogy meg ne sérüljön rajta a zománc. A bádoggkantát bádoggossal készítették el, a megrendelő mondta meg, hány literes legyen. A zománcos kantát vasboltban vették. A kútra járó fiatal lánynak, asszonynak büszkesége volt a szép kanta. Mivel a kútra járás kimondottan asszonyi- és leánymunkának számított, férfiak csak elvétve jártak kútra, ha feltétlenül muszáj volt. A kút ritkán állt üresen, főleg estefelé sok ember ment vízért, ilyenkor híreket cseréltek, pletykáltak a kútra járó asszonyok.

Vederben ritkán vittek vizet hosszabb úton, mert a széles szájú vederből a víz kilötyögött. A ház körül cipekedtek vele, moslékot hordtak a vederben, esetleg szemetet, tüzelőt. Favedret csak a tanyákon, ásott kutakban használtak, egyébként fémlemezből készültben tartották a vizet.

A ma élő idős emberek még visszaemlékeznek arra az időszakra, amikor cserépedényt, korsót használtak vízivásra, főleg kinti munkák alkalmával. Mázatlan korsóban szerették az ivóvizet hordani, mert ebben a víz nem melegedett fel. A cserépedényt is a nők vitték mindig kézben vagy karon, a férfiak ritkán. 60–70 évvel ezelőtt a vizet az *abranyica* vagy *obranyica* néven ismert, de Gyulán egyszerűen *vízfordó rudnak* nevezett eszközzel vitték. A gyulai Erkel Ferenc Múzeum néprajzi gyűjteménye őriz egy nem gyulai gyűjtésből származó, de a gyulaival azonos vízfordó rudat. Régi időkre visszaemlékező emberek elbeszéléseiből tudjuk, hogy néhány idősebb férfi módosabb családok számára kiskocsival szállított vizet pénzért az ártézi kútról.

Igen ritka látvány volt, de előfordult, hogy a két kanta fülét egy kendővel összekötötték, és a férfi úgy vette a kantákat a vállára, egyiket elől, másikat hátul hordva.

Télen, disznóöléskor a rokonságnak, jó szomszédoknak szokás volt kóstolót küldeni. A hurkát, kolbászt a tányérra rakták, középre meg egy kevés tepertőt tettek, és egy nagy szalvétába vagy pohártörőbe belekötötték, a kendő négy csücske közül kettőt-kettőt összekötve. Ezt az ajándékot kézben vitték át a megajándékozott családnak, vigyázva, hogy mindig tiszta textíliába kössék a kóstolót.

A gyerekágyas asszonynak Gyulán is vitt ennivalót a gyerek keresztanyja, a jó barátok, szomszédok. Aki vitt ételt, azt *komának* mondták, de az elemózsiás tálat nem hívták komatálnak, ennek külön megnevezése nem volt. Már csupán néhány adatközlő emlékszik arra, a nagy szemű hálóra, amibe a cserépcsuprot, ételhordót tettek. A hálóféleség *kasornya* elnevezése ismeretlen Gyulán. Az ételt kaskában vitték. Egy kis zománcos vagy cserép fazékban volt a tyúkhúsleves, egy kis lábosban az aprólékból készült pörkölt. A

hús többi részét megsütötték, tészának fánkot, *fánkót* vagy rétest vittek. Az asszonyok terjesztették a hírt: „*Szaporodás lett Szabóék!*” Beosztották, mikor ki vigye az ételt, kb. 6–8 napig látták el így ebéddel a gyermekágyast. A komasággal járó jó viszony végigkísérte a családokat, bár úgy tartották, hogy „*sógorság, komaság nem atyafiság.*”

Főtt étel munkába kb. 40–50 éve ételhordóban visznek. Az étel hordására szolgáló edények fémből vagy kerámiából készült lábosok, egymásra tehetők, és egy nagyobb edénybe helyezhetők, amelynek két oldalán két vágat van az ételhordó edények füle számára. Ha nagyobb edényekben vitték az ételt több személy részére, az edényeket kaskába tették, és kézben vitték, nem karon, mert úgy kilötyögött volna a leves.

Takarmányt, szénát, szalmát *rudással* hordták az istállóba. Ha két ember dolgozott, két 3–4 méteres rudat vállszélességben egymás mellé letettek a földre, vasvillával szép, egyenletesen megrakták, és úgy vitték, mint a hordágyat, nem léptek egyszerre, hogy ne rázódjék ütemesen a teher, így nem borult le a rudasról.

A zsákhordásnál kézben is lehetett vinni a zsákot többféleképpen. Ha rövid távra kellett vinni, egyik ember bekötött szájánál fogta meg zsákot, a másik az alján, a zsák két csücskénél. Így azonban csak pár méterre vitték. Ha távolabbra kellett vinni vagy kocsira felrakni, más módszert alkalmaztak. A két ember egymás mellé állt, összefogták a kezüket, a jobb és bal kezert, és erre borították a zsákot úgy, hogy a szabadon maradt kezükkel a zsák alját emelték. Így azonban a körmük belevájódott a tenyerükbe, az összefogott karjuk kifáradt, pl. kocsira felemelni már nem tudták a zsákot. Ilyenkor használták a *zsákhordó fát*. A zsákhordó fa két lekerekített végű, középen keskenyebb 25–30 cm-es keményfa deszkából, és két összekötő rudacsából állt. Az előbbieken elmondottakhoz hasonlóan használták, csak nem fogták össze a két kezüket, hanem az egyik zsákvívő a jobb, a másik a bal kezével fogta meg a zsákhordó fát, erre döntötték rá a bekötött zsákot úgy, hogy a fa a zsáknak majdnem a közepén legyen, másik kezükkel pedig a zsák csücskét fogták. Így fel tudták emelni a kocsioldal magasságáig. Ilyen zsákhordó fát a több gabonát termelő gazdák használtak, a kisparaszt, akinek kevés gabonája termelt, nem tartott ilyet a háznál. Mint múzeumi tárgy is ritka, az Erkel Ferenc Múzeum gyűjteményében 3 db – köztük egy gyulai gyűjtésű – zsákhordó fa van.

A kézi teherhordás kapcsán meg kell említenünk a temetést is. A koporsót a ravatalról a halottvívő fán, rúdon vitte a sírhoz négy vagy hat ember két-három rúdon. A temetésben segítő vállalati alkalmazottak elől és hátul kissé felemelik a szemfedelet, majd a kis lábakon nyugvó koporsó alá dugják a rudat, ami kb. 160–180 cm hosszú, két vége, fogója henger formájú, a középső része szögletes, hasáb alakú, így nem csúszik rajta se előre, se hátra a koporsó. A rudakat négy ember felemeli, elviszi a ravatal felett, kézmagasságra leengedi, majd így mennek el a sírhoz. Itt a gödör felett a rudakon és a két hosszanti eresztán áll a koporsó, ami alá kötelet tesznek, a rudat kiveszik, és a köteleken a sírba eresztik az elhunytat. Van olyan temetés, ahol nem a temetkezési vállalat alkalmazottai viszik a koporsót a ravaltól a sírig, hanem az elhunyt jó barátai, tisztelői. Ilyenkor előfordul, hogy hat ember viszi három koporsóvívő rúdon a holtat.

Az ötvenes években a Nemetvároson a fiatal halottat kézen vitték ki a temetőbe, ha háztól temettek. Meg volt ugyan rendelve a gyászkocsi, az üveges hintó, ez vitte a koporsóban az elhunytat a kikövezett főútig, ezután levették a kocsiról, és hat ember kézen vitte a temetőig. A gyászkocsi elől haladt üresen, utána ment a hat koporsóvívő. Ezek néha váltották is egymást, ha az út hosszúnak bizonyult. Ilyen kézen való halottvívés csak fiatal halottnak járt ki, a koporsót is fiatal férfiak vitték. Nők nem vettek részt a rúdon való halottvívésben.

Kati néni így ment a piacra

Hagyományosabb típusú kaska (N. 87.13.)

Újabb típusú kaska (N. 87.3.1.)

Fedeles kaska (N. 55.13.1.)

Ruháskosár

Teherhordás karon

A gyermek életkorának egyik időszakát így határozzák meg: karonülő. A gyermek akkor karonülő, amikor már tudja tartani magát, de még önállóan állni, járni nem tud. Ezért a felnőtt a bal karjára, vagy a jobb karjára ülteti a kisgyereket, a másik kezét pedig a gyermek hátára teszi, hogy a kicsi ne hogy hátrabukjon.

Általában az anya vagy nagyobb gyereklány veszi karjára a kisgyereket, a férfiak ritkán, ugyanis a gyermek gondja elsősorban az anyáé. Ez a cipekedési mód elég fárasztó, hiszen ha a gyereket ölbe kapatják, nem nagyon tűri, hogy letegyék.

Teherhordás háton

A háton való teherhordás Gyulán nem volt általános. Rongyot, tollat, nyúl bőrt vásároló, nem gyulai cigányokat látni néha nagy háti terhekkkel, ezek nagy lepedőt vesznek a hátukra, és abban viszik a vásárolt holmit.

Szüretkor a férfiak közül néhányan puttonyban viszik a szőlőt a kosarakba szedő asszonyoktól a dézsákhoz. A puttony dongaedény, férfi viszi a vállán átvetett gurtnival. A puttonyba 15–20 kg szőlő fér. Az egyik adatközlő elbeszélése szerint a puttonyhoz hasonló, gurtnival a hátra erősített vesszőkosarakban szállították a piacra gyümölcsöt, de ez a teherhordási mód igen ritka volt.

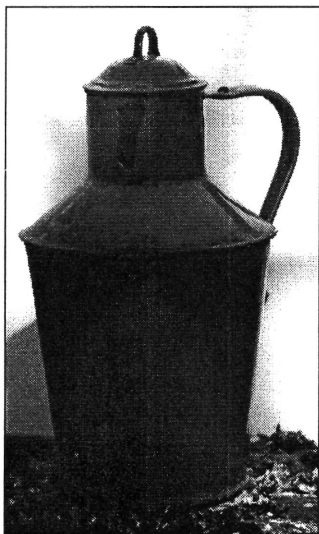
Előfordult, hogy kisgyereket vittek háton nők is, férfiak is, sokszor csak játékból. A gyereket megcsiklandozták, a fenekét ütögették, és közben a következőket mondták: „*Büdös túrót vegyenek, бүдös túrót vegyenek!*”

Az igen nagyméretű vesszőkosarat akkor használják, ha takarmányt, szénát, szalmát akarnak az istállóba bevinni, és csak egy ember dolgozik, nincs segítsége. A kosár füléhez kötöttek egy kötél darabot, és a kötélt segítségével a hátukra emelték a kosarat.

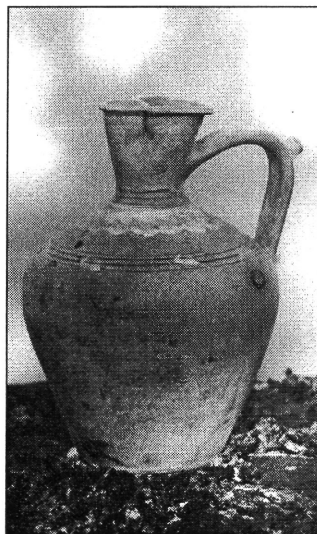
Teherhordás vállon

A férfiak vállon átvetett teherhordó eszköze a tarisznya. Ez ritkábban bőrből készült, gyakrabban valamilyen gyapjú tartalmú, színes, többnyire csíkos textíliából. A tarisznya, bármilyen anyagból készült is, téglalap alakú, három részre hajtott anyag, ennek egy része, egyharmada a tarisznya fedele. Füle hosszú bőrszj, ezzel vetik át a vállon. A férfiember ebben hordja apró holmiját, dohányzó eszközeit, kenyérruhába takarva az ennivalót. A tarisznyát hívják *bakónak* is. Fehér vászonból készült ételhordó bakót Gyulán nem hordtak.

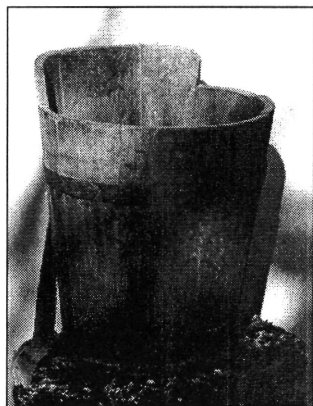
Vállon terhet általában férfiak vittek, nők ritkán, csak ha más megoldás nem volt, például a háború idején, ha nem volt férfi a háznál. A paraszti háztartásban használt gabonás zsákba 80–85 kg szemes termény vagy liszt fért. A gabonát többnyire a ház padlásán tartották, ide zsákokban vitték fel. Legtöbbször kocsiról rakodtak, de sokszor a földről is. A zsákot vivő a zsák közepe táján öleli át a zsákot, a segítő a zsák végét fogja meg a két csücskénél, és felemelve a zsákhordó vállára teszik úgy, hogy a bekötött zsák szája előre néz. A zsákhordó egy-két rázó mozdulattal eligazítja a vállán a zsákot, és elindul oda, ahova a gabonát tenni akarják. Amikor leemeli a válláról a zsákot, óvatosan mozdul, nehogy leessék a zsák és kiszakadjon. A padláslépcsők szűk és meredek volta miatt a zsákhordás nehéz munkának számított.

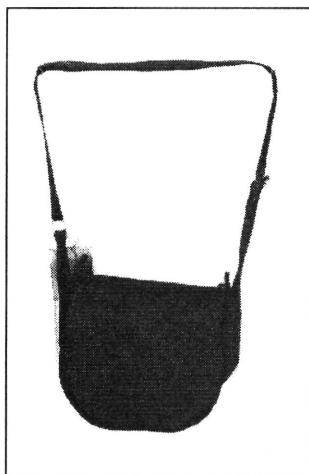
Kanta (N. 77.1-2.)

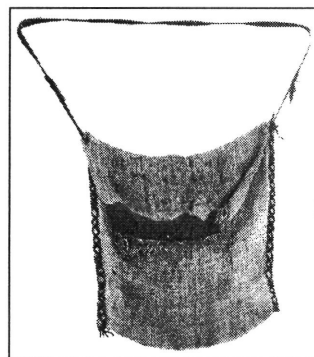
Csecses vizeskorsó (N. 63.70.1.)

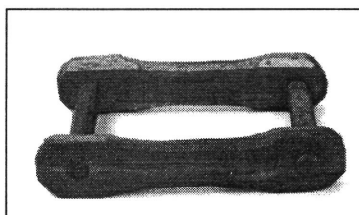
Puttony (N. 55.249.1.)

Tarisznya bőrből (N. 55.227.1.)

Tariszna textilből (N. 56.22.1)

*Zsákhordó fa
(N. 55.249.1.)*

A férfiak néha vesszőkosarat is visznek vállon, főleg ha kukoricát kell a góréba vagy padlásra vinni. Ilyenkor a bal kezükkel fogják a kosár fülét, és a jobb vállukon van a kosár alja, a jobb kezükkel alátámasztják a kosár fenekét. Vállon még szerszámot szokás vinni, ha munkába mennek. A vivő váll a jobb, a szerszám nyelére ráraják a táskát, batyut.

Bravúroskodásból, fogadásból néha nagy terheket – például 80–85 kilós gabonás zsákot – próbálnak meg a férfiak vállra venni.

Férfiak sokszor kisgyermeket is visznek vállon úgy, hogy a gyermek az ember nyakán ül és annak a fejét fogja.

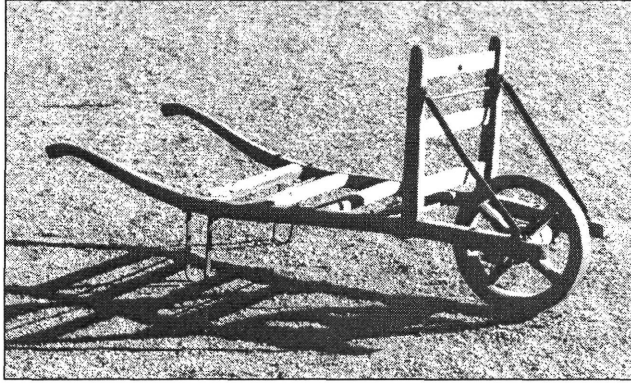
Teherhordás emberi tolóerővel

A teherhordó eszközök egyik fontos darabja a targonca, ami egy kerékből és egy létrászerű vázrészből áll, melyre merőleges a targonca felső része. A vízszintes, létrászerű rész alsó végén vaslemezből van a tengely ágya, a targonca alsó része a fogó része felé kissé kiszélesedik, kb. vállszélességnyire. Alul két lába van. A targoncakereket is, és magát a targoncát is bognár készítette, de többi részét – a kerék kivételével – a fűrő-faragó ember sokszor maga is megcsinálta. Egy családban néha nem csak egy targonca van, különösen, ha istálló is található az udvaron. A rosszabb, használtabb targonca az istállóba kerül, és a trágyát, a *ganét* hordják ki vele a *ganédombra*. Ezt a targoncát másra nem használják, hiszen piszkos, trágyás, így nem lehet vele kimenni az udvarból.

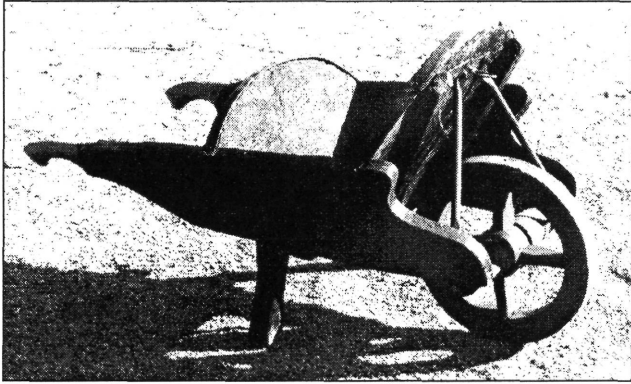
Sok háznál a targonca a cipekedést megkönnyítő eszköz. A helye általában a színben vagy a fásszínben van, mindenképpen fedél alatt tartják. Sokszor kölcsön is kérik olyanok, akiknek nincs, és általában oda is adják. Targoncával régen piacra mentek, ha nem volt kérekpárjuk, amire felrakodhatnának. Ma azonban ez elvétve fordul elő, hiszen a piacon a betonasztalok között el se férne a targonca. Kisebb utakra használták, sokszor a *darálóba*, a darálómalomba mentek vele vagy a táposhoz. A targoncára úgy rakodtak, hogy a teher minél közelebb legyen a tengelyhez, így sokkal könnyebb volt tolni. Ma már egyre ritkábban látni targoncán terhet hordó embert az utcán, használatát kiszorította a kérekpár.

Gyulán éles különbséget tesznek targonca és *talicska*, *tajicska* között. A talicska olyan embereknél volt használatban, akik földmunkával foglalkoztak, vagy építkezéshez vittek rajta kisebb terheket, téglát, maltert, homokot, cementes zsákot. Ma már a legtöbb talicska vasból készül, fa talicskát múzeumi célokra is nehéz gyűjteni. Az Erkel Ferenc Múzeumban két darab – egy gyulai gyűjtésű – talicska van. Ritkán felbukkan a talicska, mint kerti dísz, befestik, virágot ültetnek bele.

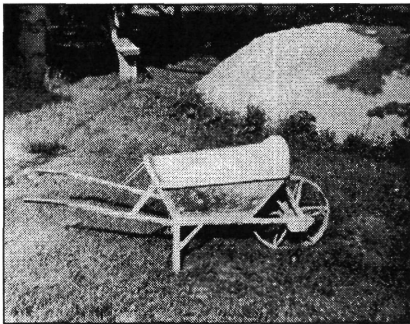
A gyulai talicskának kis keskeny fenékdeszkája van, az eleje magas. Kereke négyküllős, a kerék átmérője kb. 40 cm. Eleje íves, kívülről van rajta egy vaskarika, az ún. *csikókarika*. Ha nagy munkán van a kubikos, segítséget is visz magával, általában a saját fiát. Ezt a gyereket hívják csikónak. A kötél darabot a csikókarikába fűzik, és a gyerek a talicska előtt megy a pallón, és húzza fel a talicskát a kötéll segítségével. Az oldalak ferdén állnak, a két hosszanti oldal alacsonyabb, a két keresztben álló ívelt forma magasabb. A tengelyre tesznek egy kerek alakú bőr- vagy gumidarabot, ez a *pengő*, ami nem engedi, hogy a tengely kikapjon. A fa tengelyrész felett a talicska két oldalán egy-egy bőrdarab, a *szemző* található, ami arra való, hogy a lehulló föld vagy homok ne marja ki a tengely vasrészét.

Targonca

Talicska (N. 88.3.1.)

Vastalicska

Kerékpáron gyermekiülés

A talicska elejébe fenn egy kifűrt lyuk van, amibe a kubikos belehurkolja a 25 méteres zsinórját, ezzel mér is, ha kell, meg leköti a talicskában levő holmikát, bundát, kenyeres zsákokat, gyékényt, szerszámokat, úgy, hogy a zsinórt átveti a talicska szarvain is. Arra vigyáztak, hogy a kubikoshám csülök részét – a két hurok alakú végét – nem volt szabad a fogó részre felcsúsztatni, csak a szarv bütykére tenni. Ha borult a talicska, így kiakadt a hám, és az embert nem rántotta magával. A talicska oldalait ékek rögzítik. Ha lötyögős lett, – úgy mondták: *szopik*, – akkor kalapáccsal beütötték az ékeket. Hogy a deszkák épen maradjanak, évenként befestették kátránnyal. A tengelyt kocsikenőccsel kengették, hogy feleslegesen ne kopjon, könnyebb legyen a munka, és ne nyikorogjon a talicska.

Gyulán a 30-as, 40-es években KOVÁCS és BRANDT kerékgyártók készítettek talicskát, melynek formája a szentesire hasonlított. A gyulai kubikosok e két mesternél vásárolták fontos munkaeszközüket.

Napjaink emberi erővel való teherhordásának legfőbb segítője a kerékpár, a *bicikli*. Szinte mindent ezen visznek, ami csak vihető. A váz U alakú részére rá lehet tenni egy zsákokat keresztben, ilyenkor persze nem lehet felülni, de tolni igen könnyen lehet. A kerékpár kormányára akasztják fel a szatyrokat, néha füles edényeket, kantákat. A vázon minden rádönthetőt szállíthatnak. Ha hosszabb fatörzset vagy létrát kell vinni, felteszik a kormányra és az ülésre, és egyik kezükkel kormányoznak, a másikkal fogják a hosszú fát, így ballagnak a bicikli mellett. A csomagtartót is alaposan igénybe veszik. Ide kötnek fel mindenféle terhet. Van olyan kerékpár, amelynek csomagtartóján műanyag kosár van, de ezt nem mindenki szereti, mert korlátozza a rakodást.

A vázhoz és a kormányrészhez elől, vagy a csomagtartóra hátul gyakran kisülést tesznek, ez többnyire vessző- vagy műanyag székecske. Ezen viszik a kisgyereket az utcán, arra vigyázva, hogy a kerék a lábát be ne kapja. Mivel a camping kerékpárok alacsonyabbak és kényesebbek, a normál kerékpár a kedveltebb, különösen a magyar gyártmányú kerékpárt szeretik, mert erős, sok terhet elbír.

A csomagtartóra néha szerszámot is felkötnek, villát, kapát, kaszát. A szerszámnyelet a férfi kerékpár vízszintes vázához és a csomagtartóhoz kötik, a villa végére, hogy balesetet ne okozzon, kukoricacsutka darabokat szúrnak. A kapa fejét gyakran bekötik egy rossz kendővel, a kaszát szétszedik, és a kaszapengét rongyba csavarva kötik fel a villához hasonlóan.

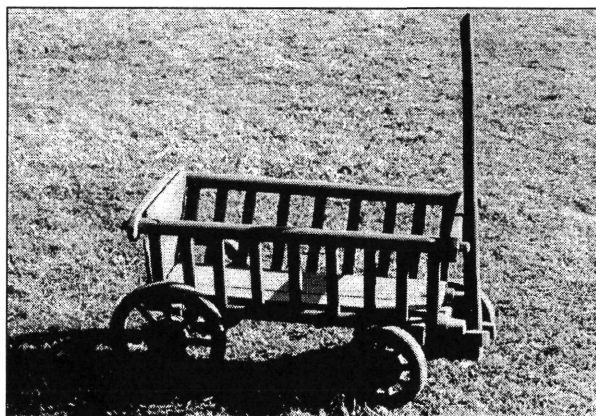
40–50 évvel ezelőtt kerékpáron vitték a tejet a *csarnok*ba, a tejbegyűjtő helyre. Még a közeli tanyákról is használták erre a célra a kerékpárt. A csomagtartó mellé két oldalt felkötötték egy-egy hengerforma vesszőkosarat, akkorát, amekkorába a tejeskanna belefért. Így fel is ülhettek a kerékpárra, és nem kellett gyalog cipekedniük a tejeskannával. Ha a csarnokban átadták a tejet, az ártézi kútnál jól kimosták a kannát, és hazafelé vizet vittek benne, mert a tanyasi kútnak nem volt olyan jó vize, mint az ártézinak.

Napjainkban gázpalackot is visznek kerékpáron, a kormányra akasztják párosával, vagy ha egyet visznek, a csomagtartóra fektetik.

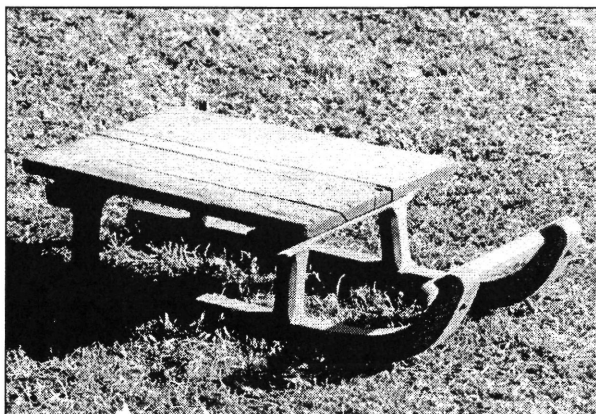
Elhasznált gyerekkosziból is készítenek alkalmi teherhordó eszközt. Lebontják a kocsik felső részét, és a kerekekre meg a rugózatra egy ládaformát készítenek. Idősebbek piacra járnak ilyennel vásárolni. Piacra árusítani és vásárolni is mennek kerékpáron. Egy-egy keddi, pénteki vagy vasárnapi piacnapon százával vannak a megörzönél.

Tejeskanna (N. 79.15.70.)

Kiskocsi (N. 76.27.1)

Szánkó

Teherhordás emberi húzóerővel

Emberi erővel való teherhordásra alkalmas volt a bognárok által gyermekjátéknak készített kiskocsi, mert ha jó erős volt, egy tele zsákot rá lehetett tenni. Főként darálóba jártak vele, ahová sokszor elvitték a gyerekeket is segítségnek, akik szívesen húzták, hiszen a kiskocsi játékszerük is volt.

Télen a kis szánkó szolgálta ugyanezt a célt, egy kb. 80–100 cm hosszú, 60–70 cm széles szánkóra már érdemes volt rakodni. A szánkó két szántalpból, egy húzófából, négy lábból, két eplényből – ez a két fa kötötte össze a szánkó két-két lábát a talpra merőlegesen –, és egy ülésdeszkából állt. Vastag madzagot kötöttek rá, ennek segítségével húzták egy vagy két kézzel annak megfelelően, milyen súlyú volt a teher a szánkón. Eredendően ez az eszköz is játékszer volt.

Dolgozatomban megkíséreltem a Gyulán gyűjtött anyag alapján bemutatni a teherhordási módoknak az idők folyamán történő változását. Napjainkban már sok régi mód és eszköz elfelejtődött, nem találkozunk a piacra kosarát fején vivő asszonnyal, kantákkal a kúton járt nagylánnyal. Könnyebb lett az életünk, de talán színtelenebb.

Adatközlők

Kiss Sándor, Gyula, Eminescu u.; Csabai György, Gyula, Kerék u.; Csabai Györgyné, Gyula, Kerék u.; Gortka Józsefné, Gyula, Eminescu u.; Wegroszta Gyula, Gyula, Eminescu u.; Seres Imréné, Gyula, Ifjú Gárda u.; Seres Imre, Gyula, Ifjú Gárda u.; Illich Mátyásné, Gyula, Göndöcs u.; Wittmann Józsefné, Gyula, Göndöcs u.; Páncél Kornél, Gyula, Eminescu u.

A fotókat Nagy Imre készítette.

IRODALOM

Győrffy 1933–1937.

Győrffy István: Teherhordás, közlekedés, jármű, In: a Magyarország Néprajza II. Bp. 247–274. p.

Gunda é.n.

Gunda Béla: A teherhordás és közlekedés. Egyetemi jegyzet, kézirat gyanánt.

Dankó 1983.

Dankó Éva: A békési teherhordás, közlekedés, szállítás néprajza. In: Békés város néprajza, Békés VT 1983. 505–541. p.

Timaffy 1980.

Timaffy László: Szigetköz. Bp. 1980. Gondolat, 104–106. p.

Vajkai 1964.

Vajkai Aurél: Balatonmellék. Bp. Gondolat, 1964. 134–135. p.

Nagy 1954.

Nagy Benjamin: Adatok a magyar teherhordó eszközök használatához és elterjedéséhez. Ethn. 1954. 142–151. p.

Kardos 1955.

Kardos László: Jegyzetek a volt uradalmi cselédség kultúrájának és életmódjának alakulásához. Ethn. 1955. 267–268. p.

Szabó 1961.

Szabó T. Attila: A kolozsvári fejenhordás történetéhez. Ethn. 1961. 618–620. p.

Sándorné 1962.

Sándor Mihályné: Adatok a berettyóújfalui vízhordáshoz. Ethn. 1962. 462–464. p.

Katona 1962.

Katona Imre: A kubikostalicska és a talicskás munka. Ethn. 1962. 512–532. p.

Paládi – Kovács 1973.

Paládi-Kovács Attila: Néhány megjegyzés a magyar parasztság teherhordó eszközeiről. Ethn. 1973. 511–524. p.

Varga 1926.

Dr. Varga Bálint: Teherhordás fejen. MNM Néprajzi Társaságának Értesítője, 1926. 179. p.

Győrffy 1928.

Dr. Győrffy István: Takarás és nyomtatás az Alföldön. MNM Néprajzi Társaságának Értesítője, 1928. 46. p.

Márkus 1937.

Márkus Mihály: Teherhordás fejen. MNM Néprajzi Társaságának Értesítője, 1937. 445–446. p.

Vajkai 1939.

Vajkai Aurél: Cserszegtomaj. MNM Néprajzi Társaságának Értesítője, 1939. 175. p.

Gráfik 1971.

Gráfik Imre: Szállítás és közlekedés Szentendre szigetén. Néprajzi Közlemények, 1971. 40–61. p.

Carrying loads by man-power in Gyula

– Anikó Kiss –

Résumé

We examine the customs of carrying loads by man-power in the environment of Gyula. In our study we observe the characteristic features of various ethnic groups, following the members of the body.

On the top of the head only the German women carry baskets generally two-handed, made of osier. They carried curd cheese, fruits on the head.

The most important device of carrying loads with hand is the basket, the 'kaska'. The one-handed basket was made by the basket-maker out of decorticated or undecorticated osier. The basket was carried in hand or their arms were pulled in it. In the clothes-basket they carried the washed clothes to the loft. In the "osier-basket" they carried heavier weights, usually two of them. They used can for carrying water and brought the drinking water from the artesian well in them. The material of the can was either enamel or tin plate. Pots are not used today. After the pig killing they put a small sample packed in glass-wiper on a plate and they brought it to the grantee. They put the food in food-carrier for the confined women. Fodder, hay or straw are carried with dosser into the stable. During carrying sacks sometimes they used sack-carrying timber. At funerals they carried the coffin put on pole to the grave. They carry the small children on arms, if the child can hold him- or herself.

On their back rather only Gipsy women bear clothes or feather. During vine-harvest men carry the grape-basket on their back, pouring out the grape from them into the open barrel.

Men carry their bag across their shoulder. The corn is put in sack and carried to the loft on shoulder. Going to work sometimes they throw their tools across their shoulder.

They push trolley by man-power or barrow in case of ground-work. They scarcely use them today. They rather carry something heavier on their bicycle, they do not sit on them in these cases.

They pull small carriages, sleighs by man-power. A sack of wheat can be put on a small carriage. The sleigh can replace the small carriage in addition to functioning as children's winter-toy.

Today in the world of cars people carry thing by man-power more and more scarcely.

Translated by Attila B. Kis

Anikó Kiss
Erkel Ferenc Museum
Gyula
Kossuth Street 17
5700